

FERİT HİLMİ ATREK İN ŞARKI (LİED) SANATINA YAKLAŞIMI¹

Demet GÜRHAN* & Güler DEMİROVA GYÖRFFY**

* Doç. Dr. Ankara Üniversitesi Devlet Konservatuarı, demgurhan@hotmail.com

** Prof. Dr. Ankara Üniversitesi Devlet Konservatuarı, genceguler@yahoo.com

Received Date: 30.11.2023. Revised Date: 04.12.2023. Accepted Date: 16.12.2023

Copyright © 2023 Demet Gürhan and Güler Demirova Györffy. This is an open access article distributed under the Eurasian Academy of Sciences License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

Özet

Ülkemizde Cumhuriyetin kuruluşunda Türk Beşleriyle başlayan Çağdaş Türk Müziği akımının açtığı yoldan devam eden bestecilerimizden biri olan Ferit Hilmi Atrek (1903-2006), okul müziği eğitiminin yanı sıra özellikle Türk şarkı sanatına yoğunlaşarak bu alana çok sayıda eser kazandırmıştır.

Bestecinin yaratıcılığı ile ilgili çalışmalar oldukça azdır. Ne yazık ki besteci hakkında yeterli bilgi ve kaynak da bulunmamaktadır. Bu çalışmanın amacı; Ferit Hilmi Atrek'in "Piyano Eşliği ile Şarkılar ve Halk Türküleri "Lied" ler" kitabı kapsamında, bestecinin Türk şarkı sanatına katkısını ortaya koymak, bestecinin şan yaratıcılığındaki şarkıların dokunduğu konuları, karakterleri, duygu yelpazesini, biçimlerini, şan-piyano ilişkilerini incelemek ve ayrıca seçilmiş 5 şarkı örneğini dinleti ile sunmaktır. Araştırmada kaynak tarama yöntemi kullanılarak -amaçlar doğrultusunda- bestecinin şan yaratıcılığı hakkındaki araştırmalara ulaşmaya ve bu araştırmaları incelemeye çalışılmıştır.

Sonuç olarak; Ferit Hilmi Atrek'in Türk şarkı türüne oldukça önem verdiği ve bu alana eserler kazandırarak büyük katkı sağladığı görülmüştür. Bu nedenle bestecinin vokal eserlerinin şan repertuarında kullanılmasına önem verilmesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çağdaş Türk Müziği, Şan, Lied, Piyano Eşlik, Türk Şarkı Sanatı Bestecileri, Şarkı Formu, Vokal Yaratıcılık.

FERİT HİLMİ ATREK'S APPROACH TO LIED

Abstract

Ferit Hilmi Atrek (1903-2006), follower of the contemporary Turkish music path initiated by "TurkishFivers" during the foundation of the new republic, concentrated on Turkish lied and composed numbers of songs apart from school songs.

Unfortunately, the manuscripts on creativity of the composer are quite scarce. Number of published documents about the composer is away from adequate. The purpose of this study is to reveal contribution of the composer into Turkish lied, to investigate the subjects, characters, range of affection, forms, singing-piano relationship adopted by the composer as well as presenting examples of 5 songs of composer with a live performance session within the scope of Ferit Hilmi Atrek's book "Songs and Folk Songs "Lieds" with Piano Accompaniment. In our study, resource screening method was utilized in line with our objectives. It was aimed to access and screen previous researches concentrated on the composer's singing creativity.

Conclusively, it was seen that Ferit Hilmi Atrek paid significant interest to Turkish lied and made respective contribution by composing numbers of art songs. Accordingly, it is suggested that art directors need to pay attention to include vocal art songs of the composer into the singing repertoires.

Keywords: Contemporary Turkish Music, Singing, Lied, Accompanying, Turkish Art Song Composers, Song Form, Vocal Creativity.

¹ 20-25 Nisan 2022 tarihleri arasında Kırgızistan Bişkek'te düzenlenen 9. Uluslararası Müzik ve Dans Kongresinde sunulmuş ve yayınlanmamıştır.

Atatürk, 1934 yılında Büyük Millet Meclis’inde Türk ulusuna seslendiği açılış konuşmasında musikinin gelişimiyle ilgili bir düşüncesini şöyle dile getirir;

“...Bir ulusun yeni değişikliğinde ölçü, musikide değişikliği alabilmesi, kavrayabilmesidir. Ulusal, ince duyguları, düşünceleri anlatan yüksek değişleri toplamak, onları bir gün önce, genel son musiki kurallarına göre işlemek gerekir. Ancak bu düzeyde Türk ulusal musikisi yükselebilir, evrensel musikide yerini alabilir. Bu bir inkılap hareketidir”

(https://www5.tbmm.gov.tr/tarihce/aturturk_konusma/4d4yy.htm 2023).

Cumhuriyet Dönemi Çağdaş Türk Vokal Müziğine önemli katkıları olan ve bu alanda aktif eserler yazmış bestecilerimizden biri olan Ferit Hilmi Atrek (1903-2006), koro repertuarından sonra en çok eser yaratılmış olan piyano eşlikli vokal eser repertuarına yoğunlaşarak bu alana çok sayıda eser kazandırmıştır.

Türk beşleri ile aynı kuşaktan olan diğer besteciler Nuri Sami Koral, Raşid Abed, Samim Bilgen, Ekrem Zeki Ün, Kemal İlerici, Faik Canselen, Bülent Tarcan, Mithat Fenmendir.

Cumhuriyetimizin kuruluş yıldönümünde kültür alanında gerçekleştirilen atılımların önde gelen temsilcilerinden 1910 kuşağı Türk Beşleri ile aynı kuşaktan olan besteci Atrek’in, cumhuriyet döneminin başlarında müzik alanında kazanılan ivmede büyük payı vardır. Yapıtlarında genel olarak batının çağdaş tekniklerini kullanarak ülkemizin yerel renklerini yansıtmıştır.

Ferit Hilmi Atrek (1908-2006), Yugoslavya doğumlu Türk bestecidir. İstanbul Konservatuari’nda Cemal Reşit Rey’in piyano ve besteleme derslerini izlemiştir. Ankara Musiki Muallim Mektebini bitirdikten sonra Paris’te Ecole Normale’de ve Franck Müzik okulunda eğitim görmüştür (Atak, 2007).

Ortaokul ve liseler için ders kitapları da hazırlayan Atrek’in, 200’ü aşkın okul şarkısı, 100 kadar Türk halk türküsü armonilemesi ve piyano sonatları bulunmaktadır (İlyasoğlu, 2007: 54). Ferit Hilmi’nin yaşadığı dönemler Cumhuriyet’in kurulduğu yıllara denk gelmesinden dolayı en fazla vatan sevgisi ve köy ve yöre ile ilgili şarkılar göze çarpmaktadır. Yine hayvanlar ve tabiat Atrek’in en fazla beste yaptığı konular arasındadır.(Ekşinözlügil, 2010: 48).

Piyano için sonat ve konçertoları bulunmaktadır. Daha çok okul şarkıları ve halk müziği düzenlemeleri ile tanınmaktadır (Yener, 1983: 166). Bu eserlerin bazıları daha sonradan bestecileri tarafından orkestraya veya çeşitli çalgı topluluklarına uyarlanmıştır. Eğitim ve çok seslendirilmiş türkü çalışmaları fazlalıktadır. Türk şairlerin eserleri üzerine yazılmış formal yapıda geleneksel şarkı formlarına sadık kalan şarkı örnekleri dikkat çekmektedir.

Bu çalışmada; Atrek’in “Piyano Eşliği ile Şarkılar ve Halk Türküleri “Lied” ler” adlı kitabı şan ve piyano yaratıcılığı açısından incelenmiş olup, bu albümden 5 şarkı seçilerek dinleti ile sunulmuştur. Atrek bu kitapta halk türküleri ile beraber 20 şairin sözlerine liedler yaratmıştır. Bu şairler; Kemal Bilbaşar, Faruk Nafiz Çamlıbel, Ömer Bedrettin Uşaklı, Hasan Ali Yücel, Cahit Sıtkı Tarancı, Ahmet Hamdi Tanpınar, Rıza Tevfik Bölükbaşı, Hasan Ali Yücel, Fransız şair Sully Prudhomme (asıl adı René Francois Armand Prudhomme), F.H. Demirelli, Kemalettin Kamu, Orhan Seyfi Orhon, Cahit Tanyol, Celal Enver, Neriman Hikmet, Halit Fahri Ozansoy, İbrahim Alaettin Gövsa, Celal Sait Siren, Kemal Kaya, Emrah/Halk ozanı.

Birçok lied’de şairlerin yapısına göre melodi formu oluşturulmuştur. Her söze, söz dizimine göre müzik cümlesi, şan ezgisi kurulmuştur. Besteci melodiyi oluşturduğunda eserlerin formu kendiliğinden ortaya çıkmakta, şairin metnine göre yapısı müziğin formunu belirlemektedir. Zaman zaman Fransız ekolünü etkisinden izlenimciler tazına yakın tınılar duyulmaktadır.

Kısmen ulusallık etkinliği görünmekle birlikte besteci ağırlıkla izlenimcilik etkisinde de kalmıştır. Eserlerin birçoğunda 20.y.y. kompozisyon tekniklerine mahsus serbest formda yazılmış, serbest tonal yapısına da rastlanmaktadır. Çok nadiren klasik şarkı formunu anımsatan yapıda olan lied'ler de vardır. Genişletilmiş 3 bölümlü şarkı formuna da rastlanmaktadır. Eserlerin gelişimini sağlayan orta bölümler şan ve piyano partisi ile ortak yapılanmıştır.

Türk müziğinin sıkça kullanılan dörtlü armoni yapısı çok az, hatta nadiren, kullanılmıştır. Makamsal tınılar/Hicaz, Hüseyini, Karcığar/birkaç şarkıda da duyulmaktadır. Halk türküleri düzenlemelerine kitabın son kısmında yer verilmiştir. Bir halk türküsü düzenleme örneği de (Kevenk'in Yollarında) vardır.

Kitapta "Aşk Türküsü" isimli lied 3 tane olup, aynı şair, ama farklı şiirler ve farklı melodiler ile tekrarlanmıştır.

Eserlerde yarı yarıya majör ve minör tonlar kullanılmıştır, minörle başlayıp majörle bitirmek, modülasyonlar yapmak, akraba tonlara geçiş yapmak gibi unsurlara rastlanmaktadır. Kromatik geçişler sık sık kullanılmaktadır. 2/4, 3/4, 4/4 gibi sade ritimler kullanılmıştır. 45 lied içinde sadece 5 tanesinde aksak ritim kullanılmıştır. Tempolar; çoğunlukla sakin, bazen orta hızda: Moderato, Allegro moderato, Andante gibi tempolar kullanılmıştır. Birkaç eser içinde tempo değişikliği yapılmış, besteci tarafında bu detaylar işaretlenmiştir.

Birçok eserde periyot formunda yapılmış cümlelere rastlanmaktadır. Ama bazen 4 veya 6 ölçülük kısa cümleler de kullanılmaktadır. Şiirde kullanılan kısa ifadeler göre – 3, 4, 6, 9'er ölçülü cümleler kurulmuştur. Eserler içinde eşlik partisi değişime uğramaktadır. Eşlik nota dokusunda üçlemeler, akorlar, arpejler, melodik köprülere rastlanmaktadır. Reçitatifli bölümlerle başlayan veya eser ortasında bu tür bölümler de bulunmaktadır.

Piyano eşliği ile şan partisi arasında dialog halinde gelişmeler de vardır. Lied'lerin birçoğunda Piyano girişi veya bitişi görülmüştür. Bazı lied'lerde piyanoya ait kısa bölümler vardır. Eserlerin eşlik partisinde çeşitli piyano teknikleri (kromatik, arpej, akor ve akor çevrimleri, atlamalar vb.) sıklıkla kullanılmıştır. Eşlik partisinin nota dokusu sürekli değişime uğramaktadır. Bazı parçalarda piyano girişi ve bitiş bölümü vardır. Sade ve yalın melodilere rastlanmış, yalın ezgilerde eşlikte piyano desteği ile doldurulmuştur.

Klasik müzikteki eşlik yapısından farklı olarak eserlerin eşliği serbest stilde uyarlanmıştır. Barok ve klasik müziği piyano eşliğinin nota dokusu tarzları yakalanmaktadır. Bazen romantik lied eşliklerine benzemekte olan parçalar da vardır. Piyano partilerinde seslerin kesişmesi icracı için ters hareketlere yol açarak yanıltıcı sonuçlar ortaya çıkarabilir. Eşlikte salkım akorlara da rastlanmaktadır. Çoksesli koral tınılar piyanoya aktarılarak şan partisini de etkilemiştir.

Besteci dikey çoksesliliği esas almıştır. Ara sıra modal tınılar bile duyulmaktadır.

Birkaç parçada caz müziğinin tınıları, 7-li, 9-lu, 11-li akorlar da kullanılmaktadır. Nadiren pentatonik tınılar yakalanmıştır. Armonik kuruluşlarda alışılmışın dışında parti ve ses kesişmelerine rastlanmaktadır. Atonal müziğin teknikleri de görülmektedir. Akorların fonksiyonel işleyişinde bilinen tonal çözümlemelere aykırı ve farklı seyirler de izlenmekte, hatta bazen çözümsüz bitiş, bağımsız akor kullanımı görülmektedir. Eserler içinde modülasyonlar yapıldığı bölümler de vardır.

Şiirlerin anlam derinliği öne çıkmıştır. 2, 3 mısralı şarkılara rastlanmıştır. Eserlerin boyutu da farklıdır; çok kısa ve kısa olmayan parçalar vardır.

Birçok lied'de eserlerin belirli bir formu olmaması göze çarpmaktadır.

Lied'lerin birkaçının önemli isimlere ithaf edildiğini besteci eserin başında not etmiştir. Örneğin: No.28.Uçun Kuşlar Uçun, op.1. no.1.bestecinin ilk eseridir ve Hocası Cemal Reşit Rey'e ithaf edilmiştir. No.36 Piyanist Mithat Fenmen'e, No.37 Aziz Dostu A.Borcaklı'ya ithaf edilmiştir.

Kitapta aşağıdaki opuslardan parçalar verilmiştir: op.1-6 parça, op.6-3 parça, op.10-5 parça, op.11-3 parça, op.13-3 parça, op.14-3 parça, op.19- 4 parça, op.20-5 parça, op.22-4 parça, op.23-5 parça, op.30-4 parça.

Yapıtta çağdaş çokseslilik besteleme tekniği ve müzik unsurları kullanılmıştır.

Müzik tarihinde lied formuna bakıldığında, bu biçimin öncülerinden olan F.Schubert'in lied özelliklerini gözden geçirmek gerekir. Bilindiği gibi lied Almanya'da minnesinger geleneklerinin bir devamı olarak ortaya çıkmış ve romantik ve post-romantik dönemlerin ünlü bestecilerinin müzikografisinde kendine yer bulmuştur: Beethoven, Schubert, Berlioz, Debussy, Mussorgsky, Rachmaninoff'un lied besteledikleri bilinmektedir.

Hugo Riemann'ın 1904 yılında basıldığı Müzik Sözlüğü'nde belirttiği gibi, romantik Lied, yüksek bir sanatsal seviye ile karakterize edilir.

Schubert, bu geleneksel türe, geçmişin tüm şarkı kültürünü tamamen dönüştüren yeni özellikler ekledi.

Schubert'in şarkılarının en sevilen teması, duygusal tonlarının tüm çeşitliliğiyle romantiklerin tipik " lirik itirafıdır". Ruhuna yakın olan çoğu şair gibi, Schubert de özellikle kahramanın iç dünyasını en iyi şekilde ortaya çıkarabileceği aşk sözlerinden etkilendi. Bestecinin eserlerinde dokunduğu konular; halka ait görüntüler, sahneler, doğa, resimler/tablolara, sanat ilahisi, felsefi temalar - tüm bu çeşitli konular Schubert tarafından her zaman lirik bir yapı içinde ortaya çıkar. Birbirine benzemeyen lied'lerin konu yelpazesi çok geniş ve zengindir.

Schubert'in şarkıları hem psikolojik resimler hem de dramatik sahnelerdir. Schubert'in şarkılarındaki melodik yapı ve armonizasyon metnin önüne geçmektedir. Dokunun en önemli unsuru olan bas, harmonik bir destek işlevini yerine getirir.

Kural olarak, Schubert'in şarkıları tükenmez bir form çeşitliliği ile ayırt edilir. Besteci bunu, dizelerdeki melodileri yeni bir şekilde renklendiren vokal kısmındaki ince melodik değişiklikler ve armonik varyasyonlarla başarmıştır.

F. Schubert'in vokal eserlerindeki şiir ve müzik birbiriyle yakından birleşir, şarkılarında "içlerinde şarkı söylediği" ve melodinin "konuştuğu" söylenebilir.

Schubert'in ortaya koyduğu lied özellikleri: kahramanın iç dünyasını ortaya çıkarmak, çeşitli konulara dokunmak, psikolojik resimler ve dramatik sahneler oluşturmak, söz ile müzik birbirini tamamlanması işlevi, eserlerin yapısında form çeşitliliği vb.

Lied'lerde piyano partisinin önemi hakkında: besteci şarkılarının piyano eşliğinde, akor seslerinin ve modülasyonlarının daha önce bilinmeyen ifade olanaklarını keşfetmiştir. Ve romantik uyum Schubert'in şarkılarıyla başlar. Schubert'in lied'lerinde piyano kısmı, melodiye duygusal ve psikolojik bir "arka plan" anlamını kazandırmıştır. Schubert, piyano bölümünü sanatsal özelliklerin güçlü bir faktörü olarak, kendi ifade "sırrına" sahip bir unsur olarak yorumlar ki bu olmadan sanatsal bir bütünün varlığı imkânsızdır. Yumuşaklık ve dinginlik göstermesi nedeniyle piyanonun rolü büyüktür, piyano eşliği eserde duyguların ortaya çıkmasına her zaman yardımcı olur.

Schubert'in şarkılarında dikkat çeken şey, piyano eşliklerinin sese nasıl yardımcı olduğu ve kelimelerin anlamını nasıl gösterdiğidir. Besteci ifadeye, söze uyum sağlayan, destekleyen yeni bir piyanistik ifade geliştirmiştir.

Schubert'in şarkılarında piyano bölümünün rolü nedir?

Neredeyse solist rolü taşır, açıklayıcıdır, vokal melodiyi tekrarlar, duygusal bir eylem arka planı yaratır, müzikal formun bütünlüğünü sağlar, piyano şana eşlik eder/destekler.

İncelediğimiz F.H. Atrek'in lied'lerinin klasik lied'ler ile benzerlik veya farklılığı, ortak noktaları vs. gibi unsurlar konusu hakkında bilgi verildiğinde;

Atrek'in lied'lerinde klasik romantik lied'in birkaç unsurunu görebiliriz. Zaman zaman metinle altyapının uyumu görülmektedir. Eserlerde dokunulan konular klasik lied'lerin konu yelpazesine yakındır. Nadiren de olsa eşlik partisi şana destek sağlamaktadır. Batı klasik armonizasyon tekniklerine de rastlanmaktadır. Az da olsa melodiyi tamamlayan, onunla diyaloga girebilen, müziğin gelişimini teşvik eden özellikler bulunmaktadır. Böylece ortaya çıkan: besteci klasik lied özelliklerine yakın yapıtlar bestelemiş ve bu tür eserlerin ince özelliklerini eserlerde ortaya koymaya gayret göstermiştir.

Atrek'in lied'lerindeki ses aralıkları incelenecek, orta ses (1. - 2. Oktav) registerde yazıldığı görülmüştür. Soprano - mezzo soprano ve tenor – bariton için uygun aralıklardır.

Besteci hakkında yeterince kaynak olmadığı için çalışma ulaşılabilen kaynaklarla sınırlanmıştır.

Kaynakça

- Say A. (1998). Türkiye'nin Müzik Atlası. Borusan Kültür ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Atak, P. (2007). Çağdaş Türk Bestecilerinin Operalarının İncelenmesi. İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Aydın, Y. (2003). Türkiye'nin Avrupa ile Müzik İlişkileri Işığında Türk Beşleri. Müzik Ansiklopedisi Yayınları, Ankara.
- Ekşinözlügil, A.A. (2010). Cumhuriyet Döneminden Günümüze Ortaöğretim Kurumlarında Müzik Derslerinde Okutulan Müzik Kitapları Üzerine İstatiksel ve Grafikselsel İncelemeler. İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- İlgar, M.K. (2015). Cumhuriyet Dönemi Çağdaş Türk Vokal Repertuarının İlk Elli Yılına Bir Bakış ve Bu Bağlamda Seçilmiş Üç Eserin İncelenmesi. Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Kompozisyon ve Orkestra Şefliği Anasanat Dalı, Sanat Çalışması Raporu, Ankara.
- Atrek, F.H. - Op.14 Piyano Eşliği ile On İki Melodi,
1940 - Beş Halk Türküsü,
1948 - Piyano Eşliği ile şarkılar ve Halk Tüküleri "Liedler," 1968.
- Syomina, A. (2021). Müzik Edebiyatı Kaynağı. F.Schubert. R.Schumann. Ders Kitabı. Planet Musik Yayınevi/Анна Сёмина, (2021). Хрестоматия по музыкальной литературе. Ф.Шуберт. Р.Шуман. Учебное пособие, Издательство: Планета музыки.
- Goldschmidt, H. and Franz, S. (1960). Ein Lebensbild. Henschelverlag. 1958, Berlin. (V. Rozanov ve L. Ginzburg tarafından Almancadan Tercüme)/Гарри Гольдшмидт и Франц Шуберт. (1960). жизненный путь. (Перевод с немецкого В. Розанова и Л. Гинзбурга). Музгиз. Мосва.

Konen, V. ve Schubert, M. (1953). Muzgiz Yayınevi, Moskova/ Валентина Конен, В. и Шуберт, М. (1953). Музгиз, Мосва.

Tsitoviç, T. (1975). XIX. Yüzyıl Avusturya ve Almanya Müziği, Cilt 1. Yabancı Müziğin Tarihi, Moskova/Тамара Цытович, (1975). Музыка Австрии и Германии XIX века. Том 1. История зарубежной музыки. Мосва.

Vasilyeva, K. (1969). Franz Schubert 1797-1828. Yaşam ve Çalışma Üzerine Kısa Özel Makale. Gençlik İçin Kitapçık, Müzik Yayıncılığı, Leningrad/Ксения Васильева, (1969). Франц Шуберт 1797—1828. Краткий очерк жизни и творчества. Книжка для юношества. Издательство Музыка. Ленинград.

Kremnyov, B. (1964). “Olağanüstü İnsanların Hayatı” Dizisi. Molodaya Gvardiya Yayınevi, Moskova/Борис Кремнев, (1964). Серия Жизнь замечательных людей. Издательство Молодая гвардия. Мосва.

Vulfius, P. ve Franz, S. (1983). Yaşamı ve Çalışmaları Üzerine Özel Kısa Makaleler. Müzik Yayınevi, Moskova/Павел Вульфиус и Франц Шуберт. Очерки жизни и творчества. Музыка. Москва.

https://www5.tbmm.gov.tr/tarihce/ataturk_konusma/4d4yy.htm